

BACHELOROPPGAVE

Skam i det moderne og individuelle konsekvenser

Et forskningsprosjekt om den moderne skammen og skam som individuelt problem.

av

Kandidatnummer 16

Erlend Polden

Sosialt Arbeid

BSV5-300

Mai - 2012

1. Innledning.....	2
2.0 Samfunnsvitenskapelig metode	3
2.1 Hva er metode?	3
2.2 De kvalitative metodene	4
2.2.2 Litteraturstudie	5
3.0 Skam og modernitetsmekanismer.....	6
3.1 Refleksiv modernitet	6
3.2 Kulturell frisettelse	8
3.3 Individualisering	9
3.4 Ontologisk trygghet.....	10
4.0 Skammen som moderne fenomen	11
4.1 Skam i forandring	11
4.2 Den moderne skammens karakteristikk	13
5.0 Gjenkjennelse og konstruktivt arbeid med skam	14
5.1 Om å identifisere skam	14
5.2 Konstruktiv arbeid med skam	16
6.0 Avslutning	18
Litteraturliste	20
Vedlegg 1: Informasjonsskriv til informantene	21
Vedlegg 2: Intervjuguide.....	22

1. Innledning

Temaet jeg har valgt for denne oppgaven kommer fra er en fusjon av en idé og en erfaring. Ideen til den første delen kom fra boken URO av Skårderud (1998). Her forteller Skårderud (1998) om menneskeskjebner fra terapirommet og problemene deres. Den personen som fanget min interesse spesielt var "A". A er en dame som overkompenserer for å skjule sitt egentlige jeg. A skjuler seg bak en fasade. Hun utgir seg for å tåle, klare og forstå alt. Hun er en av de Skårderud (1998) kaller "de flinke barna". A stjeler i butikken fordi hun vil bli avslørt som noe annet enn det hun er. A ser på seg selv som en falskspiller, og ser derfor på avsløringen av seg selv som en tyv, som noe annet enn det hun egentlig er som befriende. Hun lider av en patologisk skam.

Den andre delen av temaet, erfaringen, er en erfaring jeg gjorde meg i klasserommet. Vi skulle rollespille at vi var barn og barnevernspedagoger. Jeg fikk rollen som barn og ble bedt om å komme ut på gangen for å få et problem som barnevernspedagogen skulle oppdage hos meg. Problemet jeg ble gitt var at jeg skulle rollespille en gutt på 14 år som hadde forgrepet seg på sin niese. Det ble en fullstendig uløselig oppgave for barnevernspedagogen min. Det var frustrerende å se hennes forsøk, og spørsmålene hennes var gode, men jeg klarte ikke å overbevise meg selv om at dette var noe jeg ville dele med noen(!), hvis jeg hadde vært denne gutten. Skammen var for stor.

Det disse to historiene har til felles er skammen. Skårderud (1998) skriver selv at han fryktet at A skulle ta livet sitt. Det han fremstiller som problemet, er at skammen er vanskelig å identifisere.

Skammen gir oss evnen til å regulere vår egen atferd i møte med andre, samtidig hindrer den oss fra å realisere oss selv på de mest banale områdene. Språket illustrere det personlige ved skammen (Skårderud, 1998). Vi sier, "jeg skammer meg". Vi sier aldri "jeg skammer deg" (Skårderud, 1998). Den ligger i individet og er individets egen oppfatning av hvordan omgivelsene oppfatter individet. oss. Samfunnet i dag er i motsetning til det premoderne og industrielle, der vi ofte fulgte i foreldrenes fotspor, fylt med nye muligheter som individet må ta stilling til. Vi må selv ta ansvar for å bygge våre liv gjennom disse mulighetene. Moderniteten setter en ramme som gir enorme forventinger. Muligheter og hinder vokser i takt med produksjonen av nye varer og tjenester. Vi får mange nye valgmuligheter og vanskelighetene ved å ta de riktige valgene vil vokse sammen med produksjonen av disse nye mulighetene. Jeg er ute etter å finne frem til hva den nye moderniteten har gjort med skammen og hva skam betyr i det moderne. Jeg vil derfor se på samfunnet på makronivå og hvordan de nye mekanismene i det moderne samfunnet påvirker oss på individnivå. Problemstillingen blir på bakgrunn av dette slik:

Hvordan kan vi definere og karakterisere skam som moderne fenomen, og hvordan kan en sosialarbeider gjenkjenne og jobbe konstruktivt med dyp skam?

Problemstillingen min består av flere ledd og de leddene har jeg tenkt å dele inn i to underproblemstillinger. Den første delen, "Hvordan kan vi definere skam som moderne fenomen" kan

deles inn i to. Jeg må her gjøre rede for moderniseringsmekanismer i samfunnet og diskutere hvordan de kan utløse skam, for så bruke en analyse av moderniseringsteorier og informasjon jeg har skaffet gjennom intervjuer til å finne karakteristikk til skammen som moderne fenomen. I den andre delen av problemstilling, ".. og hvordan kan en sosialarbeider gjenkjenne og bearbeide dyp skam?", må jeg først forsøke å finne ut hva den dype skammen gjør med oss og hvorfor den er vanskelig å identifisere, for så å gjøre rede for arbeidsmetoder sosialarbeidere kan dra nytte av for å arbeide konstruktivt med skam. De teoretiske perspektivene og sosialfaglige modellene vil bli presentert underveis. For å belyse den metodiske fremgangsmåten min skal jeg nå gjøre rede for hva en samfunnsfaglig metode er.

2.0 Samfunnsvitenskapelig metode

Jeg har tenkt å starte denne oppgaven med å gjøre rede for hvordan og hvor jeg har skaffet informasjon og informanter til dette prosjektet. Dette kapitlet skal beskrive arbeidsprosessen som ligger bak dette prosjektet og gi innsikt i hvordan en utfører et slikt forskningsprosjekt. Jeg har både fortatt kvalitative intervju og benyttet meg av litteraturstudie som metodisk innfallsvinkel.

2.1 Hva er metode?

Å være metodisk beskriver Dalland (2007), som det å være vitenskapelig. I det legger han at en skal overholde en intellektuell standard og utføre intellektuell argumentasjon. Dalland (2007) beskriver metode som en fremgangsmåte for å skape kunnskap eller ved å etterprøve data/påstander. Dette kan gjøres gjennom intervju, spørreundersøkelser, observasjoner eller teste ut teoretiske hypoteser i praksis. Knut Halvorsen (2002) definerer metode i vid forstand som læren om å systematisere og analysere data. De dataene jeg har samlet inn er i hovedsak samlet gjennom intervjuer og de må analyseres med tanke på kontekst, innvirkning, for forståelse osv. Dette blir da til empiri, en betegnelse for innsamlet data (Halvorsen, 2002), som jeg kan bruke til å finne svar på problemstillingen min.

Både Dalland (2007) og Halvorsen (2002) fremhever den hermeneutiske forståelsen av metode som den gjeldende for samfunnsfagene. I en samfunnsvitenskapelig kontekst tar vi aktivt del i skapelsen av kunnskap, gjennom intervjuer og observasjoner. Dette er sosiale aktiviteter i seg selv og kan derfor ikke utelukkes som påvirkende for forskningen (Dalland, 2007 og Halvorsen, 2002). Idet jeg utførte mine intervjuer var jeg en aktiv deltager og stilte oppfølgende spørsmål. Jeg justerte meg ut i fra intervjuobjektets utgangspunkt, og prøvde å stille spørsmål på en slik måte at jeg fikk ut den informasjonen jeg ønsket. På den måten er jeg en aktiv deltager i produksjonen av empirien. I en hermeneutisk forståelse tar vi også del i forskningen når vi velger ut problemstillinger og analyserer data (Dalland, 2007). Vi er beviste på hvorfor vi tar de valgene vi tar. Jeg er for eksempel bevist på min egen for-forståelse av hva "skam" og "patologisk skam" er, som i stor grad er hentet ut fra boken til Skårderud (1998). Jeg er bevist på min egen interesse for moderniseringsteorier, som mulig utløser av skam, og hvorfor jeg synes de er

interessante for oppgaven min. Denne oppgaven, som andre oppgaver, vil bære noe preg av den som skriver den. Hva slags forskningsfelt vi er innenfor er også avgjørende for hvilken forskningsmetode vi velger.

Dette er en samfunnsfaglig og sosialfaglig oppgave, og det vil være bestemmende for hva slags undersøkelsesmetoder jeg bruker. I samfunnsfagene er vi ofte ute etter utdypende data om fenomener. Innenfor det sosialfaglige vi interessert i menneskers opplevelse. Derfor har jeg valgt en kvalitativ undersøkelsesmetode.

2.2 De kvalitative metodene

Thagaard (2009) skriver at den viktigste målsetningen med de kvalitative metodene er å oppnå en forståelse av et sosialt fenomen. Hun fremhever derfor tolkningen av innsamlede data som viktig. Hun understreker også at kvalitativ metode er med på å skape utdypende data om sosiale fenomener gjennom intervjuer eller observasjoner.

Jeg har altså valgt å bruke intervju som verktøy for å produsere den kunnskapen jeg er ute etter. Et intervju skriver Kvale og Brinkmann (2009) er en samtale med hensikt og struktur som stikker litt dypere enn den dagligdagse samtalen. Måten jeg har intervjuet på ligner det Halvorsen(2002) kaller det ustrukturerte intervjuet. Det vil si at jeg har en guidet samtale som er fleksibel og åpen for forandring. Fortolkning av informasjonen, intervjuets sted, forholdet mellom intervjuperson og intervjuer beskrives av Kvale og Brinkmann(2009) som aspekter ved et kvalitativt intervju. De skriver at intervjuet har som formål å fortolke meninger fra intervjupersonene og innhente kvalitativ kunnskap. Videre skal det være med på å gi en åpen og nyansert beskrivelse av intervjupersonens forståelse av temaet og det innebærer en interpersonlig produksjon av kunnskap.

Jeg har ført samtaler med intervjupersonene mine om temaer jeg ikke selv kan oppsøke i teorien men som de har førstehånds informasjon om. Jeg har i tillegg brukt en intervjuguide og tatt aktivt del i samtalen. Jeg bruker min intuisjon og erfaring og forforståelse til å styre noe av samtalen i retning av det som er relevant for oppgaven. Som Dalland (2007) skriver, bruker vi alltid hele oss selv i intervjuet, som instrument for fortolkning og den forforståelsen vi sitter inne med, og jeg er til tider kritisk til forståelsen av temaet som mine intervjupersoner sitter inne med. Dette er med på å prege maktforholdet i situasjonen og det er noe jeg må forholde meg til som intervjuer (Kvale og Brinkmann, 2009).

Jeg bestemte meg tidlig i prosessen med dette prosjektet for å foreta kvalitative intervju fordi jeg var ute etter informasjon som kunne si noe om atferden og situasjonen rundt det å føle på skam(Halvorsen 2002). Dette måtte jeg ta hensyn til ved utvelgelse av informanter, valg av spørsmål og tema, og konstrueringen av en intervjuguide. Jeg valgte mine informanter på bakgrunn av arbeidssted og yrke. Siden dette er bacheloroppgave i sosialt arbeid var jeg ute etter å intervju sosialarbeidere. Jeg lette etter folk som jobbet med psykiatri eller med mennesker i situasjoner som ut fra min forforståelse av problemstillingen, kunne

tenkes å følte på skam i en moderne kontekst. Jeg kunne tenke meg at NAV var et sted der folk kan føle skam. Fattigdom er et eksempel på et problem som kan utløse en skamfølelse fordi det er et personlig nederlag å ikke klare seg i arbeidslivet og måtte ty til støtte fra staten.

Jeg sendte ut mailer til Helse-Førde og NAV i Sogndal og Førde. Jeg bestemte meg for to informanter, en fra NAV og en fra BUP (Barne- og ungdomspsykiatri). Informanten fra BUP, tenkte jeg kunne ha informasjon direkte knyttet til for forståelsen av skam, som er beskrevet av Skårderud (1998), siden denne informanten også jobber gjennom terapisaamtaler. Informanter er personer vi i kvalitativ forskning får informasjonen fra. (Thagaard, 2009). Informanten fra NAV var utdannet sosionom. Informanten min fra BUP var utdannet klinisk sosionom. Jeg sendte ut en informasjonsskriv som beskrev prosjektet mitt og der det stod at deltagelse var anonymt og at de som informanter kunne trekke seg når de selv ønsket det. I tråd med det Kvale og Brinkmann (2009) skriver om etikken innenfor kvalitative undersøkelser.

Jeg brukte en intervjuguiden for å strukturere intervjuet mitt. Jeg startet med generelle spørsmål for å få et inntrykk av hvem informantene mine var. Deretter begynte jeg med spørsmål som var mer rettet mot problemstillingen min. Den åpne strukturen til forskningsintervjuet er både en fordel og en ulempe skriver Kvale og Brinkmann (2009). Den åpne strukturens ulempe merket jeg meg i et av intervjuene, da informanten min tolket spørsmålene i en annen retning enn jeg hadde ventet. Dette var en metodisk utfordring. Den ene informanten oppfattet at skam som problem var mer reelt i andre kulturer enn i den skandinaviske/norske. Dette metodiske problemet løste jeg gjennom oppfølgingsspørsmål. Jeg ble mer aktiv med mine oppfølgingsspørsmål for å dirigere samtalen mot problemstillingen min.

Oppfølgingsspørsmålene mine var ute etter å konkretisere og utdype svarene til informantene mine, jeg gjorde det gjennom å stille kritiske spørsmål til det som ble sagt. Jeg stilte for eksempel spørsmål om informanten min ikke mente at barna skammet seg for problemene i hjemmet, selv om de ikke brukte skam som uttrykk. Slik prøvde jeg å oppnå en felles forståelse rundt begrepet skam. I tråd med det Kvale og Brinkmann (2009) sier. Dette kalles en form for konstruert empiri (Alver og Øyen, 1997). Utenom det prøvde jeg å ha en opprettholdende innstilling, jeg ville ha mest mulig informasjon ut av informantene mine og prøvde å bruke stillheter, anerkjennende nikk osv. for å bekrefte at de skulle fortsette med svaret sitt. Kvale og Brinkmann (2009) kaller også dette for en type oppfølgende spørsmål.

Det kvalitative intervjuet ga meg kunnskap om det andre leddet i problemstillingen min, om "hvordan kan en sosialarbeider definere og arbeide konstruktivt med skam?" I tillegg til det brukte jeg informasjonen fra informantene sammen med en analyse av moderniseringsteorier. Moderniseringsteoriene har jeg funnet gjennom en litteraturstudie, som jeg nå skal gjøre rede for.

2.2.2 Litteraturstudie

For å samle inn data om moderniseringsmekanismer og prøve å finne ut hvordan de kan utløse en skamfølelse har jeg brukt litteratur. Dette er til den første delen av problemstillingen. Jeg har gjort dette

valget fordi moderniseringsmekanismene i samfunnet er vidt beskrevet av teoretikere. De forfatterne jeg har brukt er anerkjente teoretikere innenfor faget og samtlige av forfatterne skriver på doktorgradsnivå. Jeg har brukt originallitteratur, som Dalland (2007) kaller det, som kilde til analysen av moderniseringsmekanismer. Det vil si at litteraturen stammer direkte fra forfatteren. Jeg har satt de ulike forfatterne opp mot hverandre for å gi et så helhetlig bilde som mulig av moderniseringsmekanismene. Her har jeg tatt utgangspunkt i den litteraturen som sier noe om hvordan det moderne har innvirkning på individet og hvordan dette kan utløse en skamfølelse.

I analysen av den andre delen av problemstillingen min har jeg i tillegg til intervjumaterialet mitt, basert meg på Skårderud (1998) sin bok, som også danner noe av grunnlaget for problemstillingen min. Han skriver populærvitenskapelig litteratur og er utdannet psykiater. Populærvitenskapelig litteratur holder ikke samme rang som vitenskapelig litteratur. Men Skårderuds (1998) arbeidserfaring og utdanning gjør det likevel sosialfaglig relevant. Derfor har jeg valgt å bruke hans litteratur når jeg ser på hva skammen er og hva den gjør med oss som mennesker. I tillegg har jeg brukt vitenskapelige forskningsrapporter, utgitt av høyskolen, for å skape en analyse av Skårderud sin fremstilling. Jeg brukte også Schulman (2005) sin innføring i interaksjonistisk sosialt arbeid som et forslag til en mulig arbeidsmetode med patologisk skam. Valget av denne litteraturen ble gjort på grunn av Skårderud (1998) sin fremstilling av sine klienter, og informasjonen jeg fikk fra mine informanter.

3.0 Skam og modernitetsmekanismer.

I dette kapittelet skal jeg gjøre rede for moderniseringsmekanismer som preger oss som individer. Redegjørelsen er en del av analysen der jeg skal anvende teoriene om det moderne i forhold til svarene fra informantene mine for å se om jeg kan finne en definisjon på skam som moderne fenomen. Først skal jeg kun analysere forskjellige moderniseringsteoretikere opp mot hverandre for å se på moderniseringsmekanismene som mulige triggere til en skamfølelse.

3.1 Refleksiv modernitet

Et av de viktigste trekkene ved den moderne tiden er refleksivitet. Her har ideen om hvordan livet skal bygges opp, gått fra det tradisjonelle samfunnets fastlagte plan, til å bli en løype med utallige valg en må ta stilling til. Giddens (1996) og Beck (1986) redegjør for en del mekanismer som spiller inn når disse valgene må tas.

Beck (1986) skriver om overgangen fra det industrielle samfunnet til det post-moderne samfunnet. Han beskriver det som "refleksivt moderne". Beck (1986) skriver om hvordan produksjonen av varer og tjenester går over til å bli produksjonen av risikoer (Beck, 1986). Det er vår egen utviklings skyld at de største risikoer og farer oppstår (Beck, 1986). Vi er nå så opplyste at vi kan reflektere over egen fremgang (Beck, 1986). Risikosamfunnet tvinger oss til å være kalkulerende (Beck, 1986). Vi strever ikke lengre med

omgivelsene våre men med våre egne valg. Med valgmulighetene kommer det like mange risikoer som det kommer muligheter mener Beck (1986). Å ta de gale valgene kan være med på å utløse en skamfølelse (Giddens, 1996)

Giddens (1996) utdyper begrepet "refleksiv modernitet". Han viser til hvilke utfordringer individet står ovenfor. Dette gjøres spesielt gjennom ekspertsystemer som for eksempel bank og transportsystemer, og symbolske tegn som penger. Disse abstrakte systemene er med på å forenkle vår livssituasjon samtidig som de er med på å skille tiden fra rommet (Beck, 1986 og Giddens, 1996). De abstrakte systemene er med på å knytte det som er lokalt til det som er globalt. Dette kan eksemplifiseres gjennom varer og tjenester, IT-tjenester eller produkter som i dag er likt forstått de aller fleste steder i den vestlige verden. Dette fører igjen med seg det som Giddens (1996) kaller "Institusjonell refleksivitet", her er det snakk om bruken av viten om det menneskelige livet, som til en hver tid forandrer seg. Vi bruker denne "viten" refleksivt til å organisere og forandre vår hverdag (Giddens, 1996). Det må hele tiden tas stilling til ny og forbedret informasjon. Dette krever slik jeg ser det, hele tiden ny kunnskap og kompetanse fra individet. Et trekk ved moderniteten som Giddens (1996) i likhet med Beck (1986) fremhever er den tvilen vi konstant blir utsatt for. Vitenskapen i det moderne samfunnet er i så rask utvikling at den undergraver gammel vitenskap. Forskning er med på å skape nye forståelsesrammer av verden gjennom forsøk og testing av gamle antatte sannheter. Forandring generelt er uunngåelig i det moderne. Dette medfører at det alminnelige moderne menneskets eksistens hele tiden er preget av en tvil. En "radikal tvil" som Giddens (1996) kaller det. Den er radikal fordi den utfordrer alt, vi må ta stilling til den i alle situasjoner vi kommer opp i. Troen på religion som grunnleggende prinsipp for organiseringen av et livsprosjekt, er et godt eksempel på hvordan den radikale tvilen kan prege oss. En må hele tiden ta stilling til at det finnes andre religioner som hevder at de har den "rette guden", og det vil hele tiden være vitenskap som kan avkrefte eller motsi religioner. Måten vi bygger opp våre liv, sier Giddens (1996), er gjennom å konstruere en egen fortelling om oss selv. De som ikke klarer å konstruere denne fortellingen gjennom sin refleksive evne, vil kunne føle på en skam fordi de risikerer å bli identitetsløse og bli satt "utenfor". Vår egen biografi må bygges opp gjennom refleksive valg, og beskyttes mot den radikale tvilen, som alle valgene i det moderne samfunnet bringer med seg. Giddens (1996) fremhever i tillegg at de abstrakte systemene skal være med på å skape en trygghet i hverdagen vår. De skal være med på å organisere og tilrettelegge livene våre. Rettssystemet, banker, aksjesystemer og NAV er eksempler på dette. Jeg velger å trekke inn NAV som ett av disse systemene fordi det er ofte der vi finner individene som strever med sitt livsprosjekt og som har en fortelling om seg selv som ikke strekker til i det moderne samfunn. Alkoholisme som livsstilssykdom, er et eksempel på mennesker som kan ha en følelse av å ha feilet i sitt livsprosjekt, og derfor føler skam fordi de må ty til alkohol.

Som individ må en selv lære seg å utnytte disse systemene og Giddens (1996) skriver at et mulig utfall av dette kan være en skamfølelse av det å ikke mestre de moderne utfordringene. En mer kritisk fremstilling av det refleksive moderne presenteres av Bauman (2006). Han er mer skeptisk til de abstrakte systemenes

trygghetsposisjon i livene våre. Bauman (2006) mener at de abstrakte systemene har skapt et nytt klasseskille og at de med muligheten til å benytte seg av systemene nyter godt mens de som ikke eier kompetansen eller midlene til det blir utelatt. Da hører det moderne som reflektivt prosjekt kun til en elite i dagens samfunn. Det vil bety at noen uansett vil måtte føle på denne skamfølelsen Giddens (1996) nevner. Jeg mener dette kan tyde på at det er de som tilhører arbeiderklassen, eller de som av andre grunner ofte ikke klarer å utnytte seg av de systemene og valgene vi har, og de klientene vi møter på NAV, som blir utsatt for dette.

Som tidligere nevnt er ikke livene våre en fastlagt løype. Den er nå styrt av vår egen evne til å ta valg og vurdere risikoer (Beck, 1986 og Giddens, 1996). Å ta valg innebærer risiko og valgene tas uten tradisjonelle retningsgivere: vi er kulturelt frisatt.

3.2 Kulturell frisettelse

Beck (1986) skriver at de globale risikoene vi er vitne til overlapper med risikoer innenfor det sosiale livet. Han skriver at den refleksive moderniteten løsriver og omformer basale områder i vår livsførsel. Det gjelder sosiale klasser, familien, kjønnsstatus, ekteskap og karrierer (Beck 1986). Situasjonen kan beskrives som at vi blir "satt fri" fra de sosiale normene som industrisamfunnet la til grunn (Beck 1986). En sosiokulturell-frisettelse kaller Ziehe og Stubenrauch (1990) det.

Ziehe og Stubenrauch (1990), fokuserer på ungdommer og hvordan de utvikler sin identitet. De skriver at dagens ungdom ikke på samme måte som tidligere binder sin identitet til sine foreldre. Men at de befinner seg i en sårbar og endret rolle, ettersom kjernefamilien sin betydning har endret seg så kraftig (Ziehe og Stubenrauch, 1990). Ziehe og Stubenrauch (1990) sier at ungdom er nå mer overlatt til institusjoner og at foreldrene ikke lengre skaper identiteten for dem. Dette fører med seg like mange sårbarheter som muligheter (i tråd med det Beck og Giddens mener den refleksive moderniteten bringer med seg). Ut i fra dette kan en si at ungdommer som ikke klarer å manøvrere denne refleksiviteten, og som kanskje faller utenfor "gjengen", vil ofte bli overlatt til seg selv med følelsen av å ikke strekke til, og det igjen kan være med på å utløse skamfølelser.

Den kulturelle frisettelsen fører til at foreldre gradvis mister sin autoritære posisjon, og at vi allerede fra ungdomsårene er nødt til, gjennom refleksjon og utvelgelse, bygge vår identitet. Det er her snakk om, klær, telefoner, hobbyer, kulturelle inntrykk/uttrykk, moter, stiler, alt ungdommer må ta stilling til for å passe inn. Ziehe og Stubenrauch (1990) fremhever dette som en svært sårbar situasjon som ungdommene utsettes for og ikke bare som en mulighet for utvikling. Ungdommer blir stilt ovenfor alle slags suksess-historier om barneidoler og voksne (ofte retusjerte)skjønnheter. Giddens (1996) fremhever en patologi som et mulig utfall av denne refleksjonsprosessen. Den ene siden av den kaller han "konformt autoritær", en tilstand der individet tilegner seg alt det kommer over av forskjellige kulturelle muligheter. Man blir fremmed gjort og opphører å være seg selv. Den andre er en "rigid tradisjonalist" som utelukker alle de

nye kulturelle forandringene som oppstår, og blir satt utenfor det moderne samfunnet. Dette viser at den refleksive modernitetens kulturelle utfordring er stor. Og skamfølelsen er et latent utfall av dette i følge Giddens (1996). Det kan tyde på at den kulturelle frisettelsen som moderniseringsmekanisme er med på å forme skam som moderne fenomen. Videre skal jeg skrive om hvordan ansvaret for eget liv er blitt flyttet over på individet, og hvordan det kan være med på å utløse skam.

3.3 Individualisering

Individualisering kommer som et følge av den kulturelle frisettelsen. Beck (1986) skriver om hvordan den nye frigjøringen fra tradisjonssamfunnet fører til at individet får mye større plass i sitt eget liv. I følge Beck (1986) er dette tegn på en løsrivelse fra klassesamfunnet, og at individet ikke lenger nødvendigvis trenger å være så knyttet til foreldrenes posisjon på arbeidsmarkedet. Individet knytter seg heller ikke så tett til venner og slekt på samme måte som før. Dette sier Beck (1986) er ett av kravene som individualiseringen stiller, om individuell mobilitet. At vi som individer må kunne være mer fleksible og bånd må kunne knyttes og brytes fortere. Bauman (2005) beskriver dette mere som et paradoks i boken "Liquid Life", der livet skal være som en endeløs strøm av nye muligheter men som samtidig fører med seg en endeløs strøm av vanskelige og tunge løsrivelser. Som følgene av det vil jeg si at skamfølelsen som Giddens (1996) og Bauman (2006) skriver om, som følgene av å ikke strekke til, ligger hele tids som et regulerende, motiverende og avskrekkende utfall. Det er tydelig at skam er et fenomen som eksisterer side ved side av den økende individualiseringen og moderniseringen.

Bauman (2006) sier at løsrivningsmekanismene, er gjort det enklere for de som vil løsrive seg fra ansvar og deltakelse og vanskeligere for de som blir etterlatt og stedbundet uten evne til å utnytte disse mekanismene på et institusjonelt nivå. "Løsrivningsmekanismer", tegn og ekspertsystemer, ting som blir forstått likt globalt; et uttrykk utviklet av Giddens (1996). Disse mekanismene er med på å separere tid og rom, eksempel på dette er aksjesystemer, Bauman (2006) skriver at de som eier bedriften, aksjeholderne, lett kan flytte sine midler uten å ta ansvaret for det som skjer med de som jobber i bedriften. Det vil si at noen mennesker kan sees å være dømt til å falle utenfor i det "løsrivningsmekanismene" binder de til stede og løfter arbeidsplassen og de viktige institusjonene ut av stedet etter som det passer økonomiske gevinster. Hvis en bedrift i Høyanger blir lagt ned fordi produksjonen er mye billigere i Kina så er det kun aksjemeglerne som kan fortsette å investere i bedriften, arbeiderne forblir i Høyanger og arbeidsløse. Bauman (2006) fremhever at det foregår en tid og rom-krig og de som klarer å stikke av med profitten og unngå ansvaret er de som vinner. Og det er i stor grad ikke individer fra arbeiderklassen. Jeg vil presiserer at skam ikke er noe som hører eksklusivt til arbeiderklassen, men også fremheve at moderniseringsmekanismene er med på å gjøre de lavere sosiale klassene mere utsatt for skam. Ivar Lødemel er med på et forskningsprosjekt om skam knyttet til fattigdom. Han sier i et intervju på Forskning.no at det å kjøre barna sine til skolen hver dag i en gammel Saab hvis du bor i en rik bydel i Oslo

kan utløse mye skam (Nøra, 2011). Han sier at den skammen kan være universal fordi den handler om å ikke leve opp til forventningene i nærsamfunnet (Nøra, 2011).

Ziehe (1990) fremhever at vi har institusjonalisert oppdragelsen av barn. Vi overlater oppdragelsen i større og større grad til skolene og fritidsordninger. Møtet med disse institusjonene kan være problematisk. Hvilke valg en skal ta i forhold til hvilke institusjoner som er "best egnet for meg" er omfattende. Beck (1986) skriver at de risikoene ved valgene vi tar, ikke lenger skyldes i like stor grad politiske beslutninger men at de har blitt et individuelt ansvar. Det vil si at individer i et individualisert samfunn i større grad enn i det industrielle og tradisjonelle samfunnet er utsatt for risikoen ved å stå alene med ansvaret for et feilslått livsprosjekt.

Som mennesker fra en bestemt klasse kan det være vanskelig å løsrive seg fra de valgene foreldrene har tatt. Individet står til ansvar for de bevegelsene det foretar seg innenfor de sosiale lagene. Det faktum at foreldrene står ansvarlig for å ha tatt noen av valgene våre trenger på ingen måte å være oppdemmende for en potensiell skamfølelse. Å skyldes på andre i et individualisert samfunn kan være mere skammelig enn noe annet. Som Beck (1986) fremhever, er det blitt umulig for oss å legge skylden på noe/noen utenfor oss selv. Dessuten er barn som regel intuitivt innstilt på å beskytte og forsvare sine foreldre (Skårderud, 1998). Barn har behov for ontologisk trygghet og et viktig ledd i dette er å kunne stole på sine foreldre og omsorgsgivere.

3.4 Ontologisk trygghet

Giddens (1996) gir en beskrivelse av hvordan vi beskytter vår egen identitet gjennom fortellingen om oss selv og den grunnleggende tilliten vi får fra vi er barn, og hvordan vi uten denne grunnleggende tilliten og tryggheten vil oppleve en skamfølelse. Begrepet ontologisk trygghet er med på å beskrive dette fenomenet.

Ontologisk sikkerhet dreier seg i all hovedsak om en skapelsen av trygghet som alle individ utfører (Giddens, 1996). Giddens (1996) skriver at denne tryggheten er først og fremst bygget på en tillit. En tillit som utvikler seg i spedbarnsalder (Giddens, 1996). Denne tilliten sier Giddens (1996) skal fungere som et beskyttende hylster og gi individet evnen til å velge mellom de mange valgmuligheter som det moderne samfunnet tilbyr. I tillegg til det skal den være med på å gi individet en følelse av mening, som igjen skal føre til at individet klarer å "holde seg i gang" i det daglige (Giddens, 1996). Å holde seg i gang gjøres på forskjellig vis men en av de viktigste måtene er gjennom rutiner skriver Giddens (1996). Som for eksempel å gå på jobb eller ta del i sosiale eller fysiske aktiviteter.

Denne ontologiske tryggheten danner altså da grunnlaget for hverdagen vår der valg og avveininger må tas. Ontologi betyr forøvrig: "den mest allmenne lære om værensformer og væremåter. Egenskaper kan f.eks. ikke eksistere uten at noe annet «først» eksisterer som de kan være egenskaper til"

(<http://snl.no/ontologi/filosofi> 24.04.2012) Det betyr at et individ som har en ontologisk sikker bakgrunn er et individ som er trygg på sin egen identitet. Giddens (1996) legger vekt på at vi skaper vår egen identitet

gjennom bygging av vår egen biografi. Denne biografien strever vi altså etter å opprettholde gjennom denne ontologiske sikkerheten. Det som truer denne biografien, eller selvidentiteten er de eksistensielle spørsmålene som vi blir møtt med i tilværelsen, skriver Giddens (1996). De er av forskjellig art, men han fremhever spørsmål om hvordan en tolker de rundt seg og om sin egen identitet (Giddens, 1996). Det er i møtet med andre mennesker at vår egen biografi kommer til uttrykk. Det er i interaksjonen vi spiller på våre egne erfaringer og historier om oss selv. Skammen dukker opp, skriver Giddens (1996), når våre egne erfaringer og historier viser seg å være utilstrekkelige. Giddens (1996) sier at skammen kommer til uttrykk når det moderne mennesket ikke klarer, gjennom sin ontologiske trygghet og egen fortelling om seg selv, å strekke til i møtet med andre, og i å ta valg. Slik som A, klienten til Skårderud (1998), som tror og føler at omgivelsene rundt forventer at hun skal være noe mer enn det hun selv føler at hun er. Hennes ideal av seg selv blir uopnåelig for henne. Derfor skammer hun seg.

Jeg har over vist hvordan moderniseringsmekanismene er med på å utløse skam. De er med på å gjøre valgene vi må ta vanskeligere og mer refleksivt avanserte, og de har i større grad overlatt ansvaret på individet. Dette krever en sterkere ontologisk trygghet av individet og de som ikke klarer å opparbeide seg det kan oppleve skam på et eksistensielt nivå.

4.0 Skammen som moderne fenomen

I det følgende har jeg tenkt å bruke analysen som er fremstilt over av de forskjellige teoretikerne sammen med informasjonen fra intervjuene for å komme med en egen definisjon av karakteristikk som beskriver den moderne skammen.

4.1 Skam i forandring

Bauman (2006), diskuterer "geografiens avslutning". Han mener at de geofysiske linjene i den "virkelige verden" ikke lengre er tydelige og at "tid og rom"-mekanismene har oppløst de. Spørsmålet mitt er om det samme er skjedd med begrepet "skam". Tid og rom-mekanismene har gjort verden mindre og vært med på å forandre og fornye våre begrep og tanker gjennom nye kulturelle innspill. Jeg spurte informantene mine om hvordan de oppfattet skammen i arbeidsdagen sin. En av mine informantene svarte dette:

Skam er et mest relevant begrep i andre kulturer som f.eks asiatiske kulturer. Men i våre strøk var skammen et begrep som var mer på mote i 50 åra.

Informanten min sier her at skam som fenomen er noe som er uvanlig i vår kultur lengre. Jeg og informanten min var tilsynelatende uenige om hva skam er. Det viste seg derimot at vi brukte forskjellige uttrykk for samme fenomen. Da jeg spurte mine oppfølgingsspørsmål kom det derimot frem at han var enig i at det moderne mennesket skammer seg over ting, men at de skammer seg individuelt.

Den refleksive moderniteten krever som beskrevet over en høy ontologisk sikkerhet hos individet, og den kan være vanskelig å oppnå. I det moderne samfunnet er det våre refleksive grunner og evnen vi besitter til å gjennomføre og stille oss bak egne valg som vil være avgjørende. Det er i følge Beck (1986) og Bauman (2006) de lavere klassene i samfunnet som takler den nye fristillelsen dårligst. Så hva skjer med de som ikke besitter denne evnen eller har tilstrekkelig grunnleggende tillit hjemmefra? Informanten min fra BUP forteller at de barna som har problemer hjemme vil være tilbøyelige til å skjule det inntil det ytterste. Jeg spurte han om det kunne være for skammelig for de å snakke om disse tingene og om det var derfor de skjulte dette for han og hvorfor de gjorde det, dette var svaret jeg fikk:

Det er naturlig regner jeg med å spare seg selv. En vil ikke eksponere seg for omgivelsene, "hallo se at dette klarer jeg ikke" Det ville ført til et sterkt ubehag. Et eksempel der en tenåring var så provosert av problemene hjemme med alkohol osv. Han begynte å true andre og havnet helt på utsiden.

Jeg og informanten er her inne på samme forståelsen av fenomenet skam i det moderne. Dette forteller meg også at skammen er noe vi søker etter å skjule for oss selv og andre. Det er for oss viktig å fremstå utad som fri for skam. At vi ikke har noe å skamme oss over. For å oppnå det må vi klare å bygge vår egen fortelling på en slik måte at den er "skuddsikker" mot skamfølelsen. Den skal være ugjennomtrengelig mot følelsen av utilstrekkelighet. Dette er funksjonen til den grunnleggende tilliten og ontologiske sikkerheten som Giddens (1996) skriver om. Ut i fra dette kan en si at de som mangler familiesituasjoner som kan tilby en slik tilstrekkelig grunnleggende tillit, i stor grad kan bli utsatt for en dyp skamfølelse.

Jeg spurte informantene mine om de kunne fortelle meg litt om hva skammen gjorde med klientene deres, og hva slags konsekvenser det hadde for de. Dette svarte informanten min fra BUP:

Hvis jeg definerer skammen som noe som gjør at en føler seg annerledes(...). (...) du bruker mye energi på tanker som er bremsende og hemmende og du bidrar til å hemme deg selv med å prøve å holde en stiv maske, i skole og personsdanning.

Informanten min peker her på at skam som følelse er veldig hemmende for utviklingen til individet. Både intellektuelt og sosialt. Ziehe (1990) som beskriver ungdommers nye oppvekstvilkår ville nok sagt seg enig. Dersom en legger til alkoholmisbruk og vold i hjemmet i tillegg til de valgene en er stilt ovenfor av samfunnet og jevnaldrende, kan hverdagen bli uoverkommelig for noen. I følge Giddens (1996) vil en feilet ontologisk trygghet være med på å utløse en skamfølelse for disse ungdommene. De vil bære på sine skuldre vekten av å ha feilet i sitt eget refleksive prosjekt fordi deres grunnleggende trygghet og evne til å reflektere ikke strekker til i det moderne samfunnet. Dette bærer de med stillhet på innsiden. Informanten fra BUP sier:

Jeg tror ordet skam er passert litt selv om følelsen ikke er utgått på dato for det.

Informanten min peker her på at skammen ikke lengre snakkes om, hvert fall ikke på en direkte måte. Den har skjult seg i språket. Følelsen av skam derimot sier han er fortsatt til stedet. Så denne skamfølelsen de

unge bærer på kan sies å være skjult og hemmende, så skjult og hemmende at den kan resultere i utagering, som vist i et tidligere sitat. I fortvilelsen over å komme til kort. Det kan se ut som om skammen ligger mere latent til stede i hverdagen, og at den kan være til hinder for folk som trenger hjelp og til hinder for ungdommer som er i en sosial utvikling. Informanten min fra NAV forteller meg at den kan hindre folk i å oppsøke NAV i utgangspunktet, fordi de skjemmes.

Noen syns at det å komme over dørstokken på et navkontor er skamfullt.

Her understreker informanten min at det er skamfullt å ikke leve opp til forventningene fra omgivelsene. I dette tilfellet å ikke leve opp til forventningene om autonomi men måtte gå på NAV for å få hjelp. Lødemel sier: "Det er viktig å se på skamfølelsen fordi skam gjør fattige ut av stand til å delta i samfunnet..." (Nøra, 2011). Han understreker her både det jeg og informanten min sier, at skam er med på å hemme individet. Skam er ut i fra min analyse ikke et foreldet begrep, men et begrep som har forandret seg i takt med moderniseringen. Vi kjemper i dag en endelighets-kamp for å være den vi er. Hvis individet ikke seirer i denne kampen står det også alene med tapet. Ansvar for å ha kastet bort eller misbrukt sjansene, tross problemer som kan være skjult bak(familie, økonomi, lærevansker), blir fremstilt gjennom individualiseringen som ene og alene individets. Der den ontologiske tryggheten som skal beskytte oss mot dette feiler er der skammen tar over (Giddens, 1996).

4.2 Den moderne skammens karakteristikk

Denne definisjonen av skam er basert på moderniseringsteoriene som jeg har analysert over og den er basert på empirien som jeg har produsert fra intervju med informanter. Jeg vil gi definisjonen av skam som moderne fenomen tre karakteristikk.

Skammen er for det første **hemmende**, fordi den hindrer oss i utviklingen som mennesker og i søket etter vår egen identitet, eller "persondanning" som informanten min sier. Den er hemmende sosialt fordi den er ekskluderende og hindrer oss i å delta i sosiale situasjoner. Den moderne skammen er for det andre: **skjult**. Den har forandret karakter og både som fenomen og i språket. Den har gått fra å være noe som bundet til familien til å binde seg til individuelle følelser. Og de som jobber med den bruker ikke ordet, og de som bærer på den vil ikke snakke om den fordi det vil føre til et stort ubehag. For det tredje er den **ensom**, fordi den finner sin årsak i individet og ligger hele tiden som individets ansvar å gjøre noe med.

Jeg har nå sett på hvordan samfunnet på makro-nivå kan utløse skam hos individet. Videre i oppgaven har jeg tenkt å se på hva skam gjør med individet på et individuelt nivå, og hvordan sosialarbeidere kan jobbe konstruktivt med skam.

5.0 Gjenkjennelse og konstruktivt arbeid med skam

Jeg har i denne delen tenkt å ta for meg den andre delen av problemstillingen. Jeg har tenkt å gjøre rede for Skårderud (1998) sin beskrivelse av den "patologiske skammen" og drøfte den opp i mot svarene jeg har fått fra informantene og rapporten til Solheim (2005) for å belyse problemet ved å identifisere skam. Jeg har så tenkt å bruke Shulman (2005) til å se på en mulig måte å jobbe konstruktivt med skam, og legger til at sosial konstruksjonismen, slik Moe (2010) beskriver den, kan brukes som et nyttig verktøy i samtaler om skam.

5.1 Om å identifisere skam

Skam som fenomen kjenner vi alle i dens mest umiddelbare form. Når noen "driter seg ut" blir de røde i ansiktet. Skam som følelse har en veldig umiddelbar og paralyserende effekt. I et øyeblikk er det vanskelig å vite hvor en skal gjøre av seg hvis man snubler midt på gata og lander med ansiktet ned i asfalten. Folk legger merke til deg, og du blir plutselig lagt merke til av deg selv på en helt annen måte. "Jeg skammer meg", heter det. Det klinger nesten litt brutalt og selvforaktelig. Skårderud (1998) sier at det er noe veldig selvsentrert ved skammen og i den setningen "Jeg skammer meg." setter en hele selvet på spill, fordi selvet ikke vil være seg selv.

Den umiddelbare skammen er en følelse som enkelt kan identifiseres. Men den dype skammen, som er fokuset for min oppgave, er en følelse som er mer komplisert. Skårderud (1998) sier at den som opplever dyp skam opplever smerten ved å se seg selv som en som ikke fortjener å bli elsket. Han skriver at skam kommer av at responsen fra omgivelsene uteblir og at det igjen gir oss følelsen av å være blottstilte som en person ikke verdig kjærlighet fra medmennesker. Som mennesker er vi avhengige av responsen fra våre omgivelser, når responsen uteblir kan vi oppleve at vår egen eksistens blir meningsløs eller at vi er meningsløse. Skårderud (1998) skriver at det er kun gjennom bekreftelsen på våre handlinger at vi føler på det å eksistere. Det er mangelen på denne opplevelsen som gir opphav til den dype skamfølelsen. Personer som er nødt til å gå på NAV fordi de enten mister jobben eller ikke på egen hånd klarer å skaffe seg jobb kan føle på denne skammen fordi de gjennom sin sosiale omgang med andre opplever at de ikke har de samme levekår og muligheter i hverdagen som de rundt seg. Dette kan minne om den "moderne skammen" som Solheim (2005) beskriver. Hun beskriver den som en individualisert skam og knytter den til den enkeltes opplevelse av å ikke oppnå målene og forventningene samfunnet har om autonomi og selvrealisering. Hun skriver at klientene opplever det å gå på sosialkontoret som å være nederst på den sosiale rangstigen. Dette er en vanlig oppfattelse som klientene har om seg selv i følge Solheim (2005). Solheim (2005) skriver at dette kan være med på å integrere skammen i sosialklientene sin identitet.

Skårderud (1998) beskriver skammen A kjente på som en patologisk (sykdommelig) skam fordi han mener den er drepende og ødeleggende. Han skriver at vi som individer i det høymoderne samfunnet strever etter idealer om selvstendighet og autonomi, men at begrepene er så diffuse at det er vanskelig for oss å vite hva

det egentlig er vi strever etter å oppnå. Dette er i tråd med det Bauman (2005) skriver om det flytende liv. Skårderud beskriver her de problemene som oppstår for det moderne mennesket på samme måte som jeg har gjort tidligere i oppgaven. Dette tyder på at de nye moderniseringsmekanismene kan relateres til skamproblematikk hos individet. Og skam-følelsen som kan oppstå av å ikke oppnå disse idealene, som er blitt viktig i det moderne samfunnet, vil være med på å gjøre oppnåelsen av idealene enda vanskeligere, fordi vi går fra å prøve å bli autentiske, men blir handlingslammet i kampen om å bli oss selv sier Skårderud (1998). Vi vet ikke hvordan vi skal bli "ene-stående" skriver han. Han understreker her min påstand om at den moderne skammer er hemmende.

Skårderud (1998) sier at skammen bekjempes av individet på forskjellige måter, blant annet gjennom grandiositet, en storhetsfølelse. For å kompensere for følelsen av å være liten gjør vi oss større enn det vi er, vi prøver å fremstå som usårlig og uavhengige, eller gjennom forakt; forsøket på å benekte realitetene eller å forsøke å unnsnippe fra å tenke i det hele tatt. Dette er også noe som en av informantene mine har opplevd. Informanten min sier at de bruker mye tid på å kartlegging og gjenkjennelse av problemet. Han fremhever at de ofte foretar en form for realitetssjekk for å se hvor klientene befinner seg.

Det aller viktigste er hvordan klientene tenker, og hva de har fått med seg av hvor de selv befinner seg i hverdagen og skolesammenheng.(...)

Jeg merker når ungdommer er mer unnvikende enn det jeg venter. Da kan jeg anta at noe er for ubehagelig til å nevne.

Informanten min snakker her om hvordan han jobber med klientene sine og hvordan han oppfatter skam i klientsamtalene. Det kommer frem at det kan være en krevende jobb. Og som jeg har formulert tidligere i oppgaven, mener jeg at det skjulte er et aspekt ved skammen. Noe som kommer tydelig frem gjennom Skårderud (1998) sin beskrivelse av forsvarsmekanismene. Personer som fremstår som usårlige og uavhengige kan vanskelig identifiseres som mennesker som opplever en dyp skam i det daglige. Derfor blir oppgaven med å oppdage en slik skam svært vanskelig.

Skårderud (1998) skriver at han i arbeidet med "A" bebreidet seg selv for å ha brukt så lang tid på å identifisere skammen. Tid vil uansett være et viktig aspekt ved det å jobbe med skam. For å opparbeide en tillit til klientene. Som tidligere nevnt er skammen noe som er dypt personlig, fordi det forbinder seg slik til vårt eget selvbylde. Det er derfor ingen lett oppgave å skulle berette om disse tingene. Solheim (2005) skriver at det å skamme seg er veldig privat og at klientene hun intervjuet forteller at det ikke er noe de snakker åpent om til andre. Da jeg spurte en av informantene mine om hvordan de ville jobbet med skam fikk jeg dette til svar:

Stille reflekterende spørsmål og bygge en god relasjon. Bygge en god relasjon gjøres over tid. Lytte gir jeg rom for.

Dette viser at identifikasjonen av skam må komme gjennom en relasjon til klienten som er bygget over tid. Det handler om å skape en arena der klienten føler seg trygg nok til å gi slipp på forsvarsmekanismene. En relasjon mellom sosialarbeideren og klienten består i samhandling og kommunikasjon (Røknes og Hanssen, 2007). Skårderud (1998) skriver: "Å behandle patologisk skam handler selvsagt om å klare å omsette en slik omsluttende følelse til ord. Men ord er ikke nok. Det må vises i handling og den handlingen er å fortsette og fortsette samtalen"(Skårderud, 1998:133). Skårderud opplevde i sine samtaler at den profesjonelle distansen hjalp han til å holde ut i arbeidet. Og tiden det tok og utholdenheten det krevde var det som skulle til for å oppdage og identifisere skammen til A. Ut i fra dette vil jeg under komme med ideer om hvordan jeg som sosialarbeider kan jobbe konstruktivt med en følelse av dyp skam.

5.2 Konstruktiv arbeid med skam

Jeg spurte informantene mine hvilken metodisk tilnærming de jobbet etter. De formulerte dette slik:

Klienten definerer problemet. Kartlegging. Tilpasse klientens behov. Viktig at klientene føler seg hørt og sett, og ivaretatt. Bygge en god relasjon gjøres over tid. Lytte gir jeg rom for. Prøver å gi mest mulig rom for at klientene skal definere problemet. Det er viktig fordi mange av problemstillingene jeg møter kan ligne hverandre, derfor er det viktig at vi får frem det individuelle i klientene.

Jeg prøver å være tydelig i spørsmålstillingen, ikke redd for å spørre om ting/tema men med antenner om hva de er villig til å svare på. Jeg prøver å finne ut hvor han eller henne er på ferden. "Hva synes du er mest viktig akkurat nå" er sånne spørsmål jeg stiller.

Det kommer frem av sitatet at de prøver å orientere seg om hvor klienten befinner seg i sin egen hverdag og hvordan klientene selv vil definere problemet. De sier også at de prøver å være fleksible og åpne. Det er ganske tydelig for meg at informantene mine jobber etter en interaksjonistisk modell. Interaksjonismen er opptatt av de problemer som oppstår mellom klienten i møtet med systemer og sosiale omgivelser (Shulman, 2005). Skam som fenomen oppstår som vist tidligere, i klientens møtet med forventninger som ikke kan leves opp til. Som informanten min sa, kan det da være lurt og helsebringende å sortere ut hva klienten kan gjøre for seg selv og hva han/hun ikke kan gjøre noe med. Interaksjonsmodellen kan være et verktøy for å oppnå det.

Shulman (2005) har beskrevet denne modellen utfyllende. Jeg har tenkt å se mest på den delen om individuelt sosialt arbeid, der Shulman (2005) legger vekt på relasjonen mellom sosialarbeideren og klienten. Jeg legger ikke vekt på Shulman (2005) sin faseinndeling, jeg er mere interessert hvordan denne modellen kan være et verktøy for å jobbe konstruktivt med skam.

Shulman (2005) skriver at det er viktig som sosialarbeidere å på forhånd være innstilte på å møte klienten der klienten er. Dette er en egenskap hos sosialarbeideren som Shulman (2005) kaller "tuning in". Det blir her lagt vekt på hvilke problemer som kan oppstå i kommunikasjonen, og hvordan sosialarbeidere bør være lydhøre for temaer som kan være vanskelig å ta opp, som for eksempel skammen ved å møte opp på

sosialkontoret for første gang. Sosialarbeideren bør derfor ta seg tiden til å sette seg inn i klientens følelsesmessige situasjon på forhånd, og være innstilt på å svare med direkte kommunikasjon på indirekte kommunikasjon fra klienten (Shulman, 2005). Dette skal være med på å hjelpe klienten å sette ord på følelsene sine. Slik som det vist tidligere fra sitater fra informantene mine, kan utagering være en slik type indirekte kommunikasjon. Skårderud (1998) skriver i sin bok at han måtte bruke hele sitt arsenal av samtaleteknikker i samtalene med A. Han beskriver hvordan A vrir og vender på ordene til negativiteter om seg selv. Det er tydelig tegn på indirekte kommunikasjon som da Skårderud (1998) tar opp og konfronterer. På den måten gjør han A bevisst på at han lytter og prøver å forstå henne, samtidig som han er med på å konstruere ett nytt bilde av henne selv, for henne selv, gjennom ord. Dette kan i tillegg til det som Shulman (2005) sier, at det er viktig for en god start på relasjonen, være med på å gi den adekvate responsen som Skårderud (1998) sier at vi trenger for å unngå den dype skammen. I tillegg skriver Shulman (2005) at det viktig at vi legger vekk de opplysningene vi har om klienten fra journaler og mapper og tidligere møter før det første møtet. Det vil bidra til at møtet ikke blir preget av en stereotype forforståelse av klienten og hans/hennes problem, fokuset skal være på det individuelle i klientene. På den måten er vi også med på å forhindre at tidligere skamfølelser blir en integrert del av klientens identitet slik Solheim (2005) sier den kan bli.

I det videre arbeidet med klienter vil det være viktig for sosialarbeideren å opprettholde en støttende kontakt. En begynnende relasjon er ofte preget av utprøvelser og derfor er det viktig at sosial-arbeideren har en klar og god struktur på arbeidet som skal gjøres (Shulman, 2005). Dette gjøres gjennom avklaring av problemet og avklaring av roller skriver Shulman (2005). Å gi klienten støtte når tabuområder tas opp er en viktig del av åpningsfasen (Shulman, 2005). Ved å ta opp skam som tabuområde kan en være med på å redefinere og se på, hvilke faktorer det er som spiller inn slik at klienten opplever skam, og på den måte kan problemet deles opp og jobbes konstruktivt med. Dette vil også være med på å skape et rom der klienten får støtte, anerkjennelse og utløp for sine problemer, dette er med på å styrke relasjonen. I en slik styrket relasjon vil sjansen være større for at vi kan hjelpe klienten med følelsen av utilstrekkelighet, samtidig skal avklaringen av problemet og oppdeling av problemet være med å gi en følelse av overkommelighet (Shulman, 2005).

I tillegg til å bruke samtaleteknikker fra den interaksjonistsiske modellen kan det være en idé å integrere flere ideer og modeller i arbeidet sitt. Slik informantene mine forteller at de gjør. I tillegg skriver Kari Killén (2007) at sosialarbeidere i praksis ofte foretar en praktisk symbiose når de er ute i felten. Det betyr at i det de er i praksis begynner de modellene og verktøyene de har å smelte sammen.

Jeg vil argumentere for at sosial konstruksjonismen som teoretisk perspektiv kan være med på å gi ny innsikt i samtaler med klienter. Moe (2010) skriver i sin doktoravhandling at sosial konstruksjonismen utfordrer kunnskapen vi har, fordi den har et kritisk blikk på de måtene vi forstår og fortolker verden.

Kategoriene vi bruker til fortolkning er menneskeskapt og kan derfor tas opp til vurdering og revidering (Moe 2010).

Skammen er som tidligere nevnt en følelse som oppstår i mennesket når det står ovenfor tanken om hvordan andre oppfatter seg. Det vil si at vi konstruerer et bilde av hvordan andre oppfatter oss i en sosial kontekst. Moe (2010) skriver at de kategoriene vi bruker må bli godtatt gjennom annerkjennelse og sosial oppslutning. En kan si at klienter som lider av skam, konstruerer et bilde av seg selv gjennom å fortolke de begreper og kategorier vi bruker og kommer til slutt frem til at han/hun burde føle skam. Et av sosial konstruksjonismens måter å skape ny kunnskap på er gjennom dekonstruering av begreper og kategorier (Moe 2010). Sosial konstruksjonismen legger også vekt på at begreper og konstruksjoner kan være forstått forskjellig. Som sosialarbeider kan en sammen med klienten, foreta en samtale om hva "skam" betyr. Slik at det oppstår en felles forståelse av hva skam er og hvorfor man burde føle det. På den måten kan vi som sosial-arbeidere sammen med klienten være med på å skape et nytt bilde av hva skam er og forhåpentligvis forandre den fra noe destruktivt til noe konstruktivt.

6.0 Avslutning

I denne oppgaven har jeg svart på problemstillingen: "Hvordan kan vi definere og karakterisere skam som moderne fenomen, og hvordan kan en sosialarbeider gjenkjenne og jobbe konstruktivt med dyp skam?"

Opgaven er utført gjennom en kvalitativt forskningsmetode. I den første delen av problemstillingen, "hvordan kan vi definere og karakterisere skam som moderne fenomen" brukte jeg en litteraturstudie, og brukte litteratur som beskrev overgangen fra det tradisjonelle eller industrielle samfunnet over til det moderne og postmoderne samfunnet. Jeg tok her for meg mekanismer i samfunnet jeg mente kunne utløse en skamfølelse for individet. Jeg skrev om det refleksive moderne, og hvilke krav det stille til individet. Jeg forklarte hvordan individualiseringen i samfunnet har overlatt ett ansvar på individet for dets egne refleksive livsprosjekt. Og hvordan den kulturelle frisettelsen og individualiseringen stiller høye krav til vår ontologiske trygghet, og hvordan dette igjen kunne utløse en skamfølelse. Jeg brukte så informasjon jeg skaffet meg gjennom kvalitative intervjuer med sosionomer, som jobbet med mennesker som kan være utsatt for skam i det daglige, til å finne den moderne skammens karakteristikk. Her støtte jeg på et metodisk problem. Jeg og informantene mine hadde ikke nødvendigvis samme forståelse av hva skam er. Jeg ble derfor mer aktiv i samtalen for å skape en felles forståelse av skam, en form for konstruert empiri. Som en definisjon på moderne skam fant jeg tre karakteristikk. Jeg kom frem til at den er **hemmende**, fordi skam kan føre til sosial eksklusjon og være hemmende for en sosial og intellektuell utvikling. Den er **skjult**, fordi den i språket har forandret seg og i tillegg er den er privat og ubehagelig å snakke om. Den moderne skammen er også **ensom**, fordi den kun er individets ansvar å gjøre noe med.

For å besvare den andre delen av problemstillingen, "og hvordan kan en sosialarbeider gjenkjenne og jobbe konstruktivt med dyp skam?", brukte jeg Skårderud (1998) sine beskrivelser av terapisaamtaler samt Solheim (2005) sine beskrivelser av opplevelsen sosialklienter har i møtet med sosialkontoret. I tillegg til det brukte jeg informasjonen informantene ga meg om hvordan de jobbet med sine klienter. Ut i fra dette kom jeg frem til at det er svært tidkrevende å gjenkjenne skam. Og det krever en relasjon bygget på tillit, som også er åpen for å bruke tiden det trengs for å identifisere problemet.

Ut i fra informasjonen jeg fikk fra informantene mine kom jeg frem til at de jobbet ut i fra en interaksjonistisk modell. Jeg har gjort rede for noen av de tingene som er viktig i denne modellen, slik Shulman (2005) beskriver den, for å jobbe konstruktivt med skam. Dette har vært tuning in, som er et verktøy for sosialarbeideren, der sosialarbeideren prøver å sette seg inn i klientens situasjon. Svare på indirekte kommunikasjon med direkte kommunikasjon, og prøve å se det individuelle i klientene. I tillegg til det har jeg tatt med sosial konstruksjonismen som perspektiv, som et tillegg til interaksjonismen. Jeg mener sosial konstruksjonismen kan være med på å dekonstruere og redefinere skam som begrep i samtaler med klienter, slik at vi kan få et konstruktivt forhold til vår egen skam.

Litteraturliste

- Alver, Bente Gullveig og Øyen, Ørjar. (1997). *Forskningsetikk i forskerhverdag : vurderinger og praksis*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Bauman, Zygmunt. (2006). *Globaliseringen og dens menneskelige konsekvenser / Zygmunt Bauman ; oversatt av Mette Nygård*. Oslo: Vidarforlaget.
- Bauman, Zygmunt. (2005). *Liquid life*. Cambridge: Polity.
- Beck, Ulrich. (1992). *Risk society : towards a new modernity / Ulrich Beck ; translated by Mark Ritter*. London: Sage.
- Giddens, Anthony. (1996). *Modernitet og selvidentitet : selvet og samfundet under sen-moderniteten / Anthony Giddens ; oversat af Søren Schultz Jørgensen*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Killén, Kari. (2007). *Profesjonell utvikling og faglig veiledning : et fellesfaglig perspektiv : helhetsperspektiv, relasjonskompetanse, refleksjon*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Moe, Ane. (2010). *Praksis som kunnskapskilde. En studie av brukeres og hjelperes erfaringer*. (Doktoravhandling). Trondheim, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Nøra, Stig. (2011, 11.November) Skam tvinger fattige i isolasjon. *Forskning.no*. Hentet fra <http://www.forskning.no/artikler/2011/november/304343>
- Ontologi – filosofi (2012). I Store Norske Leksikon. Hentet fra <http://snl.no/ontologi/filosofi>
- Røknes, Odd Harald og Hanssen, Per-Halvard. (2007). *Bære eller bryte : kommunikasjon og relasjon i arbeid med mennesker*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Shulman, Lawrence. (2003). *Kunsten å hjelpe / Lawrence Shulman ; oversatt av Kari Marie Thorbjørnsen*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Skårderud, Finn. (1998). *Uro : en reise i det moderne selvet*. Oslo: Aschehoug.
- Solheim, Inger Johanne. (2005). *Klientar si oppleving av kontakten med sosialarbeidarar på sosialkontor*. Hentet fra http://brage.bibsys.no/hsf/handle/URN:NBN:no-bibsys_brage_4729?mode=simple
- Ziehe, Thomas og Stubenrauch, Herbert. (1990). *Ny ungdom og usædvanlige læreprosesser : kulturel frisættelse og subjektivitet / Thomas Ziehe og Herbert Stubenrauch ; oversat af Henning Vangsgaard*. København: Politisk revy.

Vedlegg 1: Informasjonsskriv til informantene.

Forespørsel om å delta i intervju i forbindelse med en bacheloroppgave

Jeg er en sosionomstudent ved høyskolen i Sogn og Fjordane. Jeg skriver en bacheloroppgave om skam og skadene den/det kan medføre. Jeg er ute etter å finne ut mer om kunnskapen sosionomer og psykologer besitter om denne følelsen og hvordan det jobbes med den.

For å finne ut av dette, ønsker jeg å intervju 3 som jobber med mennesker som er i livssituasjoner preget av skam.

Jeg vil bruke båndopptaker under intervjuet. Jeg regner med at intervjuet tar mindre enn 45 min.

Det er frivillig å være med og du har mulighet til å trekke deg når som helst underveis, uten å måtte begrunne dette nærmere. Alle innsamlede data om deg vil bli anonymisert. Opplysningene vil bli behandlet konfidensielt, og ingen enkeltpersoner vil kunne gjenkjennes i den ferdige oppgaven. Opplysningene anonymiseres og opptakene slettes når oppgaven er ferdig.

Hvis det er noe du lurer på kan du ringe meg på 92 67 65 47, eller sende en e-post til mr.polden@gmail.com. Du kan også kontakte min veileder Sollaug Burkeland på tlf: 41222416 eller mail sollaugb@hotmail.com

Med vennlig hilsen

Erlend Polden

Markavegen 33

6856 Sogndal

Vedlegg 2: Intervjuguide

Intervjuguide:

Hva er dit fagfelt?

Hvordan ser arbeidsdagen din ut?

Hvilke klienter jobber du med, hva er deres utfordring?

Hvilke metodiske tilnærminger bruker du i arbeidet ditt?

Hvordan oppfatter du skammen? Har den noen kjennetegn?

Kan du definere skam?

Hvordan oppdager du skam i samtaler/terapi med klientene?

Hva gjør skammen med dine klienter?

Hvordan påvirker skammen livet til klientene dine, i det sosiale liv, i kjærlighetsforhold, i jobben, i skapelsen av selvidentitet?

Hvordan jobber du med skam?

Finnes det noen metodiske tilnærminger som er effektive i møtet med skam?